

Stara Grčka

4. Olimpija

Na zapadnoj obali Peloponeza, u sredini zelene doline pokrajine Elide, gdje se susreću rijeka Alfej i Kladej, pod šumovitim Kronovim brežuljkom, usred prave orgije boja i mirisa, smjestila se Olimpija, najveće nacionalno svetište grčkog svijeta. Ona nije bila grad nego bogato svetište, gdje se u Svetom gaju nazvanom Altis, nalaze hramovi, riznice, oltari, kipovi bogova i pobjednika, stadion i prateće zgrade za natjecatelje. Na tom se području najviše cijenilo ljudsko stvaralaštvo i snaga, ovdje su nastali najljepši mitovi.

Olimpija u mitu

Mitska povijest govori nam o Enomaju, vladaru pokrajine Elide, sinu boga Aresa. Bio je ljubitelj konja i posjedovao veliku ergelu rasnih trkaćih konja. Opsjednut trkama, odlučio je i svoju kćerku, ljepoticu Hipodameju, udati za onog mladića koji ga pobijedi u trkama. U trkama kolima izredalo se dvanaest prosaca, kandidata za kraljevsku krunu. Enomaj je svakog dostizao i ubijao kopljem, jer mu je proročište u Delfima proreklo smrt od ruke zeta. Trinaesti natjecatelj bio je Tantalov sin Pelop. Porodično opterećen grijesima, obećao je Mirtilu, Enomajevu kočijašu, pola kraljevstva ako mu pomogne da pobijedi Enomaja. Mirtil je izvukao čivije iz osovina kotača, kola su se raspala, a Enomaj poginuo. Mirtil je zatražio po obećanju polovinu kraljevstva od Pelopa, no ovaj ga je bacio u more, oženio Hipodameju i prisvojio čitavo kraljevstvo. Umirući Mirtil prokleo je Pelopa i njegove potomke, a da se prokletstvo ispunilo, dokaz su nam Atrej, Agamemnon i njihovi nasljednici. Pelop je u spomen svoje pobjede osnovao velike sportske igre, koje su kasnije prerasle u olimpijske. Bio je poštovan kao heroj, a i cijeli Peloponez dobio je po njemu ime. Spomenimo i to da je Pelop bio trinaesti natjecatelj, protivnik Enomaja i da se od tada broj 13 smatra nesretnim.

Olimpija na pragu historije

Područje Olimpije bilo je naseljeno već u 2. tisućljeću pr. n. e. i smatralo se svetištem Krona i boginje zemlje — Geje. Svetište Zeusa postaje oko 1600. g. pr. n. e. provalom Ahejaca na Peloponez. U to vrijeme dolazi i do dvoboja Pelopa i Enomaja. Da svetište postoji već u mikensko doba, svjedoče mali predmeti iz bronce.

Zatim stupa na scenu najveći grčki junak Heraklo koji je, završivši svoje zadatke, ubio elidskog kralja Augiju, posadio Sveti gaj, pogrebne svečanosti u čast Pelopa preuredio i dotjerao, posvetivši ih svom ocu Zeusu. Sagradio je žrtvenike svim bogovima i odredio dužinu stadiona (600 svojih stopa = 192,88 m). U svojoj trećoj olimpijskoj odi Pindar kaže da je Heraklo otišao u zemlju Hiperborejaca koji su stanovali oko Crnog mora i odatle donio maslinu, posadio je u Olimpiji i odredio da vijenac od maslinove grančice bude nagrada pobjedniku u natjecanjima. Historijske igre postoje od 776. g. pr. n. e., kada su kralj Elide Ifit i spartanski kralj Likurg sklopili sveti mir. Od te se godine vode popisi pobjednika i otad počinje grčko računanje vremena po olimpijadama koje su se održavale svake četvrte godine.

Prostor Olimpijskih igara

Sveti gaj, Altis, zauzima prostor od 200 m dužine i 175 m širine. Na njemu su ostaci mnogih spomenika koji i u ruševnom stanju izazivaju divljenje. Odmah uz zapadni ulaz nalaze se gimnazija i palestra. Te su zgrade služile za vježbanje takmičara koji su pristizali najmanje mjesec dana prije natjecanja. Od gimnazija sačuvane su baze stupova među kojima su u pijesku vježbali natjecatelji te istočni propilon. Palestra djeluje mnogo impresivnije jer su mnogi njeni stupovi ponovo postavljeni. Ona je bila vježbalište rvača, s mazalištem i bazenima, sva natkrivena krovom i opkoljena stupovima.

Iza ovih građevina nalazila se Fidijina radionica, gdje je umjetnik nakon 438. g. pr. n. e. izradio kip Zeusa Olimpijskog. Zatim dolazimo do velike građevine nazvane Leonidej po Leonidi s Naksa, koja je služila kao odmaralište. Slijede ostaci terma i vijećnice—buleuterija. Tada kroz rimska vrata ulazimo u sveto područje i vidimo veliko podnožje za kiparsko remek—djelo, Peonijevu Niku, rad umjetnika iz Mende na Halkidici, pred koji su dolazili pobjednici u natjecanju, a Nika je objašnjavala natjecateljima: »Zeus, najviši bog, poklonio vam je pobjedu.«

Hram Zeusa Olimpijskog

Pred nama se nalaze i ostaci golemog hrama posvećenog Zeusu Olimpijskom. Sagradio ga je arhitekt Libon (470—456) po najboljem dorskom kanonu. Na potpuno sačuvanom podnožju sa tri stepeništa (27,68 m x 64,12 m), visokom tri metra, dizalo se 6 x 13 stupova, visokih 10,53 m s presjekom od 2,33 m! Za krovnu konstrukciju sa 102 lavlje glave (služe kao otvori za odvod kiše), za skulpture, metope i zabate koristio je parski mramor. Te su skulpture nastale oko 460. g. pr. n. e. a isklesali su ih Peonije iz Mende (istočni timpan) i Alkamen Stariji (zapadni timpan). Prvi prikazuje Zeusa, Enomaja, ženu mu Steropu, kći Hipodameju i Pelopa pred kolima, a drugi u sredini Apolona, zatim Tezeja i Piritoja, te borbu Kentaura i Lapita. Istočna kompozicija prikazuje odlučnog Pelopa i Hipodameju obuzetu željom i nadom da će pobjeda pripasti Pelopu. U sredini je centralna figura, Zeus, dostojanstven i miran, a kraj njega Enomaj i Steropa puni straha pred sudbinom. Kompoziciju psihološki i logički dopunjuju figure dvaju staraca, lijevo i desno od zaprege, ispred kojih stoji po jedan nezainteresiran sluga. Starci, puni iskustva, mirno očekuju rasplet te drame koja će kao bujica Alfeja i Kladeja, čije su personificirane figure u uglovima, pokazati kome je sudbina naklonjena. U istom su planu život i smrt, prošlost i budućnost, svršetak i pad jedne i početak i uspon druge epohe. Na zapadnom zabatu centralna figura — Apolon — mladi i snažni bog, prikazan je u svoj ljepoti muške snage. On predstavlja zaokret ne samo u odnosu prema epohi kojoj pripada. Kentauri bježe pred njim, a on zapovjedničkim pokretom desne ruke određuje ishod borbe. Uz njega su simetrično rasporedene figure Tezeja, Piritoja, Dajdameje i ostalih lapitskih žena. Hrabri tesalski brđani bore se protiv razularenih Kentaura da spase svoje užasnite žene. To je borba Grka protiv barbara — možda azijskih — koji su im pokušali ugrabiti slobodu. Sve je u pokretu, grču borbe, za razliku od statičnosti Zeusovog timpana.

Reljefi na metopama predstavljaju junačka djela Herakla. Simbolički oni nam govore o snazi, požrtvornosti i vrlinama grčkog naroda. Heraklo, sin Zeusa i Alkmene, najveći je grčki junak. Već kao dječak zadavio je dvije zmije, a od 18 godina kreće na izvršenje junačkih djela koja mora obaviti po odluci delfijskog proročišta da bi se očistio od grijeha, jer je u stanju ludila ubio svoju djecu. Za to vrijeme služi kraljevima Euristeju i Augiji. Prvo je ubio nemejskog lava, zadavivši ga rukama, jer mu je koža bila neprobijna. Od lavlje kože skrojio je sebi odjeću a od glave kacigu. Ta koža i kijača koju je

izdjelao od divlje masline čine ga prepoznatljivim na slikama, kipovima i vazama. Među najpoznatijim djelima su mu pobjede nad devetoglavom nemani Hidrom, erimantskim veprom, Kerberom, Antejem, kiteronskim lavom, a nas ovdje interesiraju reljefi u Olimpiji koji prikazuju pobjedu nad nemejskim lavom, nad kretskim bikom (kojeg je Minos morao žrtvovati Posidonu a nije to učinio, pa on za kaznu pustoši Kretu), nad Stimfalidama, brončanim pticama koje je uplašio čegrtaljkom, a zatim postrijelio, te storijska o Atlantu, Titanu, sinu Japetovu, koji je vladao mitskom Atlantidom. Kada je ona radi pohlepe i zavisti uništena potopom, podigao se protiv Zeusa pomažući Kronu i Titanima. Pobjeđen drži za kaznu na ramenima nebeski svod. Kćeri su mu Hesperide, i kad je Heraklo došao po njihove zlatne jabuke, Atlant mu je pomogao, no nije više htio preuzeti svod. Heraklo ga je lukavo prevario, i on ga nosi još i danas. Te metope iznad pronaja i opistodoma hrama vrlo su izražajne i predstavljaju najpoznatiji spomenik posvećen Heraklovim djelima. Te metope pričaju kako je Heraklo kroz brojne muke izvojevao besmrtnost, uzor svih pobjednika.

Kip Zeusa Olimpijskog

Srednji brod hrama bio je veoma širok i u njemu je bio Fidijin kip Zeusa Olimpijskog. Ono što o njemu znamo dugujemo antičkim piscima, a jedini materijalni uzorak je novac iz Elide sa njegovim likom. Zeus je sjedio na prijestolju držeći u lijevoj ruci skeptar načinjen od plemenitih metala i dragog kamenja, s orlom spuštenih krila na vrhu. U desnoj ruci držao je boginju pobjede; Niku. Glavu mu je ukrašavao vijenac od maslinova lišća, izrađen od srebra. Na sebi je imao plašt koji se sa lijevog ramena spuštao prema trbuhu i nogama, ostavljajući otkrivene snažne grudi. Lice, ramena, torzo i ruke bili su od slonovače, a kosa, brada i plašt, sav u naborima, od zlata. Zlatne su bile i sandale i neke figure na prijestolju izrađenom od ebanovine i mramora. Noge je držao naslonjene na malu klupicu koja je, kao i cijelo prijestolje, bila ukrašena figurama od zlata, a predstavljale su Hore i Harite, Erosa, Afroditu, Herakla i Niobu. Kip je, dakle, bio iz ebanovine, bjelokosti, zlata i dragog kamenja, a tehniku upotrebljavanja tih materijala zovemo hriselefantinskom. Visina mu je bila 15 metara, a utisak koji je davao opisali su mnogi poznati pisci od kojih spominjemo Cicerona, koji je rekao: »Kad je Fidija stvarao lik Zeusa, nije imao pred očima nikakav model, nego je u njegovu vlastitom duhu bio uzor savršene ljepote« (*Orator*). Bilo je to posljednje ali najveće Fidijino djelo, a u zbirci filozofskih fragmenata (*Analecta II*) nalazim i ovaj tekst: »Bog je sišao na zemlju da ti otkrije svoje lice ili si ti, Fidijo, otišao na nebo da ga tamo vidiš!« Grci su smatrali nesretnim čovjeka koji nije vidio kip.

Heraion

Paralelno sa Zeusovim hramom nailazimo na *Heraion*, hram Zeusove sestre i žene, boginje Here, najstariji hram u Olimpiji. Sagrađen je 600. g. pr. n. e., a imao je 6 x 16 stupova, visine 5,21 m. Četiri od njih i danas stoje. Na sjevernoj je strani hrama, u jednoj niši, nađen danas najdragocjeniji kip muzeja u Olimpiji — Praksitelov Hermo. Hermo je bio sin Zeusa i kćeri Atlantove, Plejade Maje. Glasnik je bogova, zaštitnik trgovaca i putnika. Napravio je prvu liru i frulu. Kip, koji je pred nama, vidio je Pausanija 15 stoljeća prije nego što je otkriven. To je jedino originalno djelo svoje vrste i najvišeg dostignuća ne samo iz Praksitelove radionice nego iz klasične epohe uopće. Karakteriziraju ga: sjeta, misaonost i odlučnost. Prikazan je kao stasiti mladić koji drži u naručju malo dijete — boga Dionisa. Zeus mu je povjerio na čuvanje svog sina sa Semelom, jer je Hermo stalno na putu, pa će s njim i mali Dionis, bog vina i veselja koje ono sa sobom

donosi, biti zaštićen od ljubomorne Here. Hermo je zabrinut, jer ne zna kako postupati s malim djetetom, zadovoljan, što je Dionis povjeren upravo njemu, i odlučan da s mališanom krene u svijet. Nudio je djetetu grozd, a ono ga pružajući ručice želi doseći. Dotle je Hermov pogled odlutao, zamišljen u daljinu. Hermo je gol, sličniji Polikletovim atletama nego Fidijinim olimpijskim bogovima. Težina počiva na desnoj nozi, dok je lijeva lagano povijena u koljenu, tako da se ima utisak tek zaustavljenog pokreta. Trup mu je malo nagnut ulijevo prema plaštu, prebačenom preko stupa koji služi kao oslonac. Taj nehajni položaj pokazuje njegove savršene mišiće, a izgled lica snažnu produhovljenost. Kosa je sva u kovrčama, kratkim i gustim, punim nemira, koji pojačava utisak muškog izgleda figure. To je idealan lik fizički svježeg i duhovno nadarenog mladog čovjeka. Nestalo je ukočenosti, osmijeha, kod njea je sve prirodno, spontano i savršeno usklađeno. Može se, međutim, prigovoriti izradi malog Dionisa, koji je neproporcionalan iako ljubak. Glava je mala, a ruke i noge su dugačke i tanke. Kip je nađen 1877. g., a noge, lijevo stopalo i pojedini prsti lijeve ruke rekonstrukcija su poznatog kipara Schapera. Izrađen je od bijelog parskog mramora koji je s vremenom dobio jedva primjetnu ružičastu patinu.

Ostale građevine u Olimpiji

Uz Herin hram nalazio se Nimfej koji je podigao Herod Atik (160. g. n. e.) za uspomenu na svoju ženu Regilu, Demetrinu svećenicu, a i u čast rimske carske kuće. Između te zgrade i Herina hrama danas je mjesto gdje se svake četiri godine pali olimpijska vatra. Zatim slijede na podnožju brežuljka Krona riznice, u kojima su se čuvali zavjetni darovi, građene uglavnom kao mali hramovi, a Pausanija ih je nabrojao 10. Zapadno od Herina hrama prostirao se Filipej, okrugla gradnja, koju je 338. g. pr. n. e. započeo Filip Makedonski, a dovršio ju je Aleksandar u čast pobjede Filipa nad združenim Grcima kod Heroneje.

U blizini je muzej u kojem uz Praksitelova Herma, figure i metope sa Zeusova hrama, o kojima smo govorili, treba još istaknuti bogatu zbirku zavjetnih darova: tronošci, konji, male figure, brojno oružje, posebno šljemovi (čak i Miltijadovi), te slavni kip *Nike Paionios*. Pravi je biser arhajske umjetnosti terakota-grupa: Zeus i Ganimed, s bogatim ostacima boja.

Stadion

I napokon, na istočnoj je strani svetišta bio *Stadion*, uz hram svakako najvažniji objekt u Olimpiji. Bio je eliptičnog oblika, dug 192 metra, a primao je 40000 gledalaca. Otkopao ga je arheolog Carl Diehm, onakva kakav je bio u 4. st. pr. n. e. Na zapadnoj strani se i danas vide ostaci startnog kamenja. Gledaoci su stajali na uzvisinama, a sjedili su samo suci — helanodici, na južnoj strani, i Demetrine svećenice na sjevernoj (one su jedine od žena mogle prisustvovati natjecanjima).

Kao što smo već spomenuli, igre su historijski započele 776. g. pr. n. e., a 676. pr. n. e. dobivaju panhelenski karakter, da bi u VI. i V. st. pr. n. e. dostigle najveću slavu. Slavile su se svake četiri godine od lipnja do rujna, a već prije tog datuma nastaje *ekebeiria*, božji mir, u cijelom grčkom svijetu. Pausanija je donio iz Olimpije disk iz Herina hrama na kojem je pisalo: »*Ekebeiria* mora vladati među grčkim zemljama najmanje mjesec dana prije početka olimpijskih igara«. U vrijeme *ekebeirije* nitko nije smio nikog napadati pa je taj period mira mnogo značio za staru Grčku u ekonomskom i trgovačkom smislu.

Godine 420. pr. n. e. Spartanci su na silu prenijeli igre u Spartu, pa su zbog toga bili isključeni iz igara. Četrdeset godina kasnije Arkadani, pleme stočara iz centralnog Peloponeza, pokorili su Elidu. Zbog toga su bili prezreni od svih Grka. Treba istaknuti da su igre trajale 1000 godina bez prekida (od 776. pr. n. e., kada je prvi put proglašena *ekebeiria*, pa sve do 394. n. e.).

Natjecanja su trajala pet dana. Prvog su se dana prinobile žrtve Zeusu i polagala zakletva, dva su zatim dana trajala atletska natjecanja, četvrtog se dana jahalo na konjima i vozile trke na kolima, petog su dana proglašavali pobjednike i predavali im maslinove vijence.

Već od osmog stoljeća natjecalo se u dvojnoj trci, trkama na duže staze i peteroboju (pentatlonu: skok u dalj, trčanje, bacanje koplja i diska i rvanje). Od 7. stoljeća Grci uvode i disciplinu šakanja, zatim pankratij (rvanje i šakanje zajedno) i trke kolima, a od 6. stoljeća i trku u oružju. Natjecali su se po parovima dok ne bi ostao konačni pobjednik. Imena pobjednika ispisivala bi se na kamenim stupovima ili na papirusu. Na mjestu pobjede klicali su mu: »Zdravo, pobjedniče!«. Ako mu nije bila napisana pobjednička pjesma, pjevali su mu starinski epinikij pjesnika Arhiloha prateći ga do Zeusova žrtvenika, gdje bi prinosiso žrtvu. Poslije su se svi veselili na svečanoj gozbi. Pobjednički dar bio je vijenac od maslinove grančice koji je bio vredniji od svakog materijalnog dobitka. Pobjednik je, međutim, bio slavljen i u svom zavičaju, gdje je dobivao bogate darove, bio hranjen na državni trošak, a često su mu podizani i kipovi. Strogi suci pazili su na regularnost natjecanja. Takmičari koji su se služili varkama morali su o svom trošku podizati kipove Zeusu i bili su proglašeni nečasnima. Žene nisu smjele prisustvovati natjecanjima (osim već spomenutih Demetrinih svećenica). Ipak su postojale i trke žena u čast boginje Here, ali su se smatrale manje vrijednim. Poznat nam je događaj kada se Kalipaterija s Roda, odjevena u muško odijelo, uvukla u stadion. Oduševljena pobjedom sina u šakanju, odala se veselim krikom. Poštedjeli su je smrtne kazne, jer je bila iz porodice mnogih olimpijskih pobjednika.

Natjecali su se isprva samo natjecatelji iz Grčke, a zatim iz grčkih kolonija po Mediteranu, te kasnije i Rimljani. Rimljani su pridonijeli dekadenciji igara, iako su car Hadrijan i Herod Atik novim spomenicima uljepšali Olimpiju. Igre je zabranio car Teodozije I (koji je zabranio i pitijske igre u Delfima), a po zapovijedi Teodozija II razrušen je 426. g. n. e. Zeusov hram. U 6. stoljeću svetište je uništeno razornim potresom.

Spomenici su vijekovima nestajali pod pijeskom Alfeja da bi ih 1723. godine ponovo otkrio jedan francuski monah, a od 1829. pa sve do 1952. ponovo iskopali i poklonili čovječanstvu Wilhelm Dörpfeld, Ernst Curtius i Emil Kunze.

Neobično je važno spomenuti da su se u vrijeme olimpijskih natjecanja održavali u Olimpiji sastanci grčkih država, sajmovi, na kojima su trgovci izlagali svoju robu, kipari svoja djela, govornici i filozofi iznosili svoje ideje, pjesnici čitali svoje stihove. Umjetnici su imali i svoja natjecanja s nagradama kao i sportaši. Po uzoru na ove igre održavaju se slične: u Delfima u čast Apolona, u Korintu u čast Posidona i u Ateni u čast Atene. Olimpijske igre učinile su ovo područje središtem grčkoga svijeta. Ovdje su zaboravljali svoje razmirice i Grčka je bila svjesna svog jedinstva.

Nastavak ove divne ideje dugujemo barunu de Coubertinu koji je obnovio olimpijske igre 1896. godine u Ateni i čije srce počiva u Olimpiji. Olimpijska je ideja osvojila čitav svijet, a vječna se vatra pali u Altisu, na mjestu gdje je niknula ideja da se ljudi druže u plemenitom natjecanju s ciljem da se uzdiže i estetska strana tijela, zajedno s umnom.